

Christian content in the context of cognate rhythmic forms in other genres and the forms of its modification at the level of isogeterorhythm are taken into consideration.

Key words: rhythmic form, iso-rhythm, geterorhythm, card, song folklore.

Оксана Дедю

ЗБИРАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗОРІАНА ДОЛЕНГИ-ХОДАКОВСЬКОГО НА ВОЛИНІ

Стаття висвітлює фольклорну діяльність З.Доленги-Ходаковського на Волині з акцентом на кількісний та якісний стан пісенного матеріалу на початку XIX ст. та його географічне охоплення.

Ключові слова: збирацька діяльність, пісенний фольклор, обрядові пісні, словесний текст.

У період утворення держави Україна вчені-народознавці все частіше повертаються до тих імен, які в радянські часи не були достатньою мірою оцінені, а відповідно й досліджені та повернуті в сучасний культурологічний простір. До таких насамперед належить ім'я одного із піонерів і невтомних сподвижників української фольклористики Зоріана Доленги-Ходаковського (Адама Чарноцького, 1784-1825). Незважаючи на те, що він записував лише словесні тексти українських народних пісень (часто й польських, білоруських та російських), зібраний ним пісенний матеріал (а це близько 2000 зразків) на даний час є неоцінним, оскільки він зберігає майже в повному обсязі той репертуар, який побутував на Україні на початку XIX ст. Його безцінність насамперед слугує для порівняльного аналізу, адже це дає можливість простежити динаміку фольклорних творів майже за 200-літній період.

До цього часу про фольклористичну діяльність З.Доленги-Ходаковського українські вчені намагалися сказати своє слово. Серед них О.Дей, О.Правдюк, С.Грица, А.Іваницький, але це ім'я потребує більш детального дослідження, оскільки в ньому є ще багато білих плям.

Мета статті – висвітлити збирацьку діяльність З.Доленги-Ходаковського на Волині, оскільки він у цьому регіоні найбільше перебував і відповідно й зібрав фольклорно-етнографічного матеріалу.

У 1814 р. після численних життєвих випробувань З.Доленга-Ходаковський переїжджає на Волинь, де при сприянні Л. Кропинського веде пошуки матеріалів з української давнини, та **нак**ільшою мірою записує український фольклор. Тут він знайомиться з почителем Віленського навчального округу А.Чарторийським, який також виявляв інтерес до місцевої української історії та фольклору. В с. Пулави – маєтку А.Чарторийського – З.Доленга-Ходаковський зустрічається з багатьма ентузіастами на ниві науки й культури: Князьніним, Немцевичем, Скимбарою, Спинкою, Друзевичем, Ляхом Ширмою, Сенкевичем та іншими діячами, з якими обговорює питання української історії, літератури та народної творчості. Він багато працює в бібліотеці Кременецького ліцею та в приватній бібліотеці Т.Чацького в Поріцьку, де вивчає праці слов'янських та зарубіжних вчених з давньої історії та народознавства. Нестачу фактів для своїх досліджень він намагається поповнити збиранням археологічного, етнографічного та фольклорного матеріалу. Тому він здійснює поїздки селами Південної Білорусі та Західної України, де буває «на селянських весіллях, в княжих будинках, в келіях схизматиків і на дівочих вечорницях» [6, 2].

На прохання З.Доленги-Ходаковського почитель Кременецького ліцею Стиборський у 1814 р. розсилає в усі навчальні заклади Волині циркуляри, пропонуючи вчителям зайнятися збиранням казок, пісень, обрядів, замовлянь та іншого фольклорно-етнографічного матеріалу серед місцевого населення і, в міру його накопичення, присилати до Кременця. На заклик З.Доленги-Ходаковського відгукнулися шанувальники та збирачі народної творчості з різних місць України та Білорусі і почали присилати йому списки старовинних назв урочищ, описи місцевих обрядів, записи пісень тощо. Один із кореспондентів Ходаковського надіслав «пісні про оленів, які йдуть на святкування з вінками на голові та обручками на ногах, і про лебедя, що пливе по Дунаю теж з вінком на голові, про сокола, який несе перстень до вінця» [4, 74].

У 1817 р. З.Доленга-Ходаковський відвідує Польщу. Ця поїздка виявилася малопродуктив-

ною. Своє розчарування Ходаковський висловив у листі до Л. Кропинського, зазначаючи: «що стосується народних повір'їв у піснях та обрядах поляків, з сумом повідомляю: так мало їх знайшов, що ледве можна виявити сліди наявного на Русі і колись існуючого в Польщі старовинного матеріалу» [2, 166]. Порівнюючи зібраний ним раніше фольклорний матеріал між Бугом та Дніпром (тобто на теренах Волині та Наддніпрянщини) із записаним у Польщі, Ходаковський передає це співвідношення пропорцією 16:1 [2, 166].

Повернувшись 1 січня 1818 р. у Синяву, дослідник української та слов'янської традиційної народної культури зміцнює зв'язки з діячами культури інших слов'янських народів на ґрунті спільних зацікавлень народною творчістю. Ось як пише про це В.Щурат, характеризуючи вплив Ходаковського на становлення фольклористичних інтересів у Галичині: «...тоді, коли Лях Ширма зацікавився українською народною піснею, обожатель її Ходаковський пересиджував з ним у Синяві під Ярославом, а оба вони удержували зв'язки з першим борцем за українську народну мову, перемишльським каноніком Іваном Могильницьким. Лях Ширма позичав у нього збірку сербських народних пісень Вука Караджича, переїздив саме через Варшаву до Петербурга з наміром видати там значно більшу збірку сербських пісень, що він (Караджич – О.Д.) збуджував у Могильницького заінтересування народними піснями. Складаючи тоді свою – першу взагалі – хрестоматію українського письменства, Могильницький під впливом Ляха Ширми й Ходаковського помістив у ній також народну пісню «Гомін, гомін по діброві» [3, 26].

Тоді ж Лях Ширма помістив зі збірки Ходаковського дві українські пісні (в оригіналі й перекладі польською мовою) у часописі «Dzennik Wilenski».

У Синяві й околицях над Сяном Ходаковський продовжував збирати та вивчати місцевий фольклор і діалекти як українські, так і польські. Зокрема, він спостеріг, що «тут мова русинів більше змішана з польською, як це звичайно буває біля кордону. Однак їх пісні (русинів) на волинському діалекті сповнені образів і давніх висловів; записую їх, – повідомляв З. Доленга-Ходаковський, – я тішуся надією, що, прийшовши в глиб Червоної Русі, Львова та Галича, знайду їх ще більше» [2, 170]. Він вважав, що волинський діалект є складовою частиною української мови і «Київ та Кременець, які розташовані в тій же смугі Росії, повинні були б діяти спільно» [2, 174].

Після подорожі по Західній Україні та півдню Польщі З. Доленга-Ходаковський видає свою програмну працю «Про слов'янщину перед християнством», де значне місце відведено питанням слов'янського фольклору, в якому дослідник бачив вияв народності, збережений з дохристиянського періоду. Єдиним носієм народності він вважав простий народ, а єдиною народною культурою – культуру місцевого народу. Тому головну увагу Ходаковський звертав на усну народну творчість, особливо ж на пісні, які називав дзвінким голосом історії, душею народу, вітчизняною поезією, що бере початки з давніх часів.

У подальшому Ходаковський продовжив збирання фольклорних матеріалів у Галичині. Так, у Перемишлі він розшукав «оригінальний привілей від 8 жовтня 1292 р. князя Льва – сина Галицького короля Даніла» [2, 177], в якому разом з іншими цінними матеріалами знайшов тлумачення деяких народних пісень, котрі розповідали про виноградні сади, збирання винограду; відшукав дуже давні пісні «про білі та тернові міста» [2, 177], які, на його думку, є також відображенням життя наших предків.

З Перемишля через Верховать, Раву-Руську, Чермни, Потелич, Крехів і Жовкву З. Доленга-Ходаковський прийшов до Львова, де пробув близько двох тижнів. І тут його «скарбниця» поповнилася численними записами українських пісень, звичаїв та обрядів.

Велику кількість народних пісень було записано також у Переділі, куди він переїхав із Чарторийська до своїх давніх знайомих – сім'ї Кульчицьких, родичів Л.Кропинського. Тут велику допомогу в збиранні народної творчості надала йому Юзефа Кульчицька, і він поповнив свої фольклорні записи більш ніж сотнею народних пісень та переказів [2, 182-186]. Вільно володіючи місцевим говором, знаючи звичаї краю, зачарована українськими піснями, Ю.Кульчицька сама «виконувала задушевні пісні, грала, запрошувала співачок народних пісень, була проводирем по селянських хатах» [2, 184]. Вона так захоплювалася народною творчістю, що ладна була б присвятити їхньому

збиранню все своє життя. Та склалося по-іншому. «Жаль, – писав З.Доленга-Ходаковський – що її таланту і здібностям, працьовитості і жадобі знань судилося обмежитися малим приходом. Така дівчина може прославити наш край на весь світ і викликати загальне захоплення, чого, однак, її особисте спокійне життя ніколи не принесе» [2, 185].

Під час своєї другої подорожі Галичиною, яка тривала більше як дев'ять місяців – з жовтня 1817 р. по липень 1818 р. – З.Доленга-Ходаковський знову збирав фольклорний матеріал, найбільш цінним з якого, на його думку, були високо поетичні українські пісні. «Останні, – писав збирач, – зберегли велику поетичну красу..., виконуються на своїй мові та мають тисячі зменшувальних слів, створюють вони образи, гідні загального захоплення» [1, 79].

На початку 1819 р. З.Доленга-Ходаковський «вибрався з Кременця з надією «перетрусити» ще раз Київ і зібрати українські народні пісні на іншій стороні Дніпра» [4, 76]. У Києві він пробув близько трьох тижнів. Але і за цей короткий час зробив багато фольклорних та етнографічних записів. Там він відвідував вечорниці та весілля, детально намалював і описав весільний коровай з усіма його прикрасами, весь ритуал його дарування, звернув особливу увагу на обряд дарування нареченій зірки з короваю. Останній, на думку З.Доленги-Ходаковського, є залишком давнього українського обряду на честь бога Леля, ім'я якого збереглося у весільних піснях. Сліди цього обряду Ходаковський зустрічав також у поляків, які новорічний подарунок називають «зіркою» («gwiazdka») [4, 30]. У Києві він зібрав чимало замовлянь, гадань, звичаїв, ліричних народних пісень, прислів'їв, танців тощо [4, 26]. У лютому 1818 р. З.Доленга-Ходаковський залишає Київ і мандрує до Гомеля за підтримкою до відомого мецената – засновника гуртка з вивчення української старовини графа М.П.Румянцева. По дорозі до Гомеля він познайомився з церковними архівами, записував пісні [7, 213]. Біля багатьох текстів він подавав назви сіл та міст, і таким чином зафіксував понад 120 назв тодішніх населених пунктів України.

Найбільше уваги З.Доленга-Ходаковський у своїй збирацькій діяльності присвятив Волині. Це пов'язано з тим, що він там найдовше перебував і фольклор цього регіону особливо приваблював його своєю старовиною й образною системою.

Майже одна третя населених пунктів, у яких перебував З.Доленга-Ходаковський – це населені пункти (23) та їхні околиці присілки Волинського регіону. Серед них: Кременець, Вишнівець, Лози, Мусурівці, Из'яслав, Заславське, Поріцьк, Новомалин, Острог, Кімнатка, Рівне, Крилов, Дорогобуж, Корблище, Клевань, Цумань, Володимир, Ковель, Белз, Жидачин, Колки, Чорториськ, Датин.

Увагу видатного збирача привертала всі жанри пісенного фольклору: веснянки, купальські, петрівчані, русальні, жнивварські, колядки та щедрівки, весільні, пісні про кохання, родинне життя, соціально-побутові (козацькі, солдатські, чумацькі, бурлацькі та ін.), історичні пісні, балади. Не проходив він повз різнобарвний потік жартівливих і танцювальних пісень.

Особливе місце серед волинських записів З.Доленги-Ходаковського займає календарно-обрядовий фольклор. Зокрема в Белзі, Датині, Крилові, Кременці, Мусурівцях, Дорогобужі, Вишнівці та Меджибіжі він записав 14 веснянок, більшість з яких ще й сьогодні побутують в цих населених пунктах. Серед них «Мости», «Вербовая дощечка», «Володар», «Помагай Біг, Жельман», «Ой ленку ж мій, ленку», «Ой див Ладю» та ін.

Пісні літнього календаря на Волині на початку XIX ст. вже перестали побутувати, тому серед його записів є лише декілька пісенних зразків. Серед них лише три купальські пісні «За вороти на мураві», «Ой на ставу, ставочку», «Ходила квочка докіла кілочка», записані Ходаковським у Меджибожі (2) та Жидачині (1).

У волинському регіоні на початку XIX ст. ще активно побутували дохристиянські колядки та щедрівки. Серед записів Ходаковського з цього регіону зафіксовано 13 різдвяних пісень. Більшість із них збереглося до нашого часу – це колядки і щедрівки «А вчора, звечера», «Прилітала ластівонька», «А во Львові в кам'яниченьці», «Піді Львовом, на оболонні», «Посеред городонька ходить сивая павонька», «Подплив дунай під вишнева сад» та ін. Всі вони записані у Белзі, Володимирі, Поріцьку, Клевані, Колці, Бересті.

З.Доленга-Ходаковський записав на Волині найбільше весільних пісень (103). Це майже весь

репертуар, який виконується при різних весільних церемоніях: на заручинах, при готуванні короваю, при завиванні гільця, на дівич-вечорі, при вибранні молодой, під час приїзду молодого до молодой, на посагу, при розплітанні коси, при виряджанні молодих до шлюбу, по дорозі після вінчання, при даруванні молодой, при діленні короваю, при покриванні хусткою молодой, при перепюю тощо.

Як бачимо, З.Доленга-Ходаковський під час записів фольклорного матеріалу особливу увагу звертав на родинно-обрядову пісенність. «Весільна поезія була для нього своєрідним еталоном давнини, джерелом пізнання слов'янської минувшини» [3, 52]. Зафіксована ним родинно-обрядова пісенність дає змогу скласти уявлення про характер самих обрядів того часу, котрі були в повному розквіті, особливо весільний обряд.

З.Доленга-Ходаковський записав на Волині значно менше пісень родинно-побутового змісту – лише 13-у Клевани, Вишнівці, Колках, Дорогобужі, Мусурівцях, Кременці. У цій групі пісень в основному присутні мотиви закоханості та побачення, розлуки, нещасливого кохання, лихого чоловіка-п'яниці, подружньої невірності, жіночої неволі, вдівства тощо.

Неабиякий науковий інтерес викликають зібрані Ходаковським соціально-побутові та історичні пісні. На відміну від родинно-побутових у рукописних пісенниках XVII-XVIII ст., пісні соціально-історичного характеру зустрічаються дуже рідко. Тому й серед записів З.Доленги-Ходаковського їх лише 7. Серед них 2 козацькі («По морі і дунаї», «Утікай, сину, в Волощину»), 1 солдатська («Чорні галки круту гору вкрили») та 4 історичні («Із гори, гори», «Та чогось мені тяжко», «Дівче, дівче, з чорними очима», «Добре було нашим батькам»), що записані в Меджибожі, Мусурівцях, Кораблищі та Володимирі.

Як бачимо, вік багатьох українських ліричних пісень сягає лише декількох століть, на відміну від обрядових, вік яких, безперечно, набагато більший. Адже не випадково деякі персонажі колядок та весільних пісень, зафіксованих З.Доленгою-Ходаковським, перегукуються з поетичними образами «Слова о полку Ігоревім». Глибоко проникнувши в українську пісенність, Ходаковський уже в 1818 р. у своїх «Przypiskach» до статті «O słowańszczyźnie przed chrześcijaństwem» відзначив цю спорідненість «Слова о полку Ігоревім» з українською народною поезією [8, 28], вказав на народно-поетичні матеріали як одне з джерел для пояснення «Слова...».

Серед записів З. Доленги-Ходаковського на Волині зустрічаємо чимало пісень літературного походження. Вони є цінним матеріалом для проникнення в процес взаємообміну між літературною ліричною творчістю XVIII ст. і народною традиційною пісенністю.

Записи З.Доленги-Ходаковського на Волині є цінним джерелом для вивчення літературно-фольклорних зв'язків української поезії кінця XVIII – першої половини XIX ст.

Серед фольклорних записів З.Доленги-Ходаковського на Волині є передусім найбільше весільних пісень з вільною будовою строфи. Найвність тирад у весільних піснях, що генетично належать до найстарішої фольклорної верстви, стверджує думку Ф.Колесси про те, що розвиток української народної ритміки «йшов від неправильної речитативної форми до щораз більшої правильності й однорідності в каденційних закінченнях віршів, в їх розмірі та внутрішній кристалізації» [5, 28].

У ході розвитку народної пісенності відбувся процес переосмислення традиційних тем, образів та поетичних засобів одного жанру для становлення нового, викликаного новими умовами суспільного життя. Зокрема, солдатська пісня опановувала поетику козацької, бурлацька і наймитська – чумацької тощо. Яскраве відображення цього процесу дають записи З.Доленги-Ходаковського на Волині. Вони становлять невід'ємне джерело для вивчення жанрової системи української народної пісні XVIII – початку XIX ст.

Таким чином, фольклорні записи З.Доленги-Ходаковського на Волині дають фольклористиці цікаві дані для її історії. У записаних відомим збирачем піснях відбився світогляд народу того часу, його праця, побут, сімейні та громадські відносини, спілкування з природою. Характерно, що в деяких обрядових піснях ще зустрічаються залишки язичницького світосприймання. Це, без сумніву, етапне зібрання не тільки в українській, а й загалом у слов'янській фольклористиці великою достовірністю записів, у науковому ставленні до текстів, їх мовних особливостей, у розкритті окремих сторін функціональності пісень в обрядах та живому побуті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alma Mater Wilnensis, 1932, 2. X.
2. Biblioteka Warszawska, 1866. – Т. II.
3. Дей О.І., Малаш Л.А. Піонер слов'янської фольклористики та його українські записи // Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського / Упоряд., текстолог, інтерпрет. і комент. О.І.Дея. – К.: Наук. думка, 1974. – С. 19-60.
4. Державна публічна бібліотека. – Од. зб. 74.
5. Колесса Ф. Ритміка українських народних пісень // Ф.М.Колесса. Музикознавчі праці / Підгот. до друку С.Й.Грица. – К.: Наук. думка, 1970. – С. 21-233.
6. Лист З.Ходаковського до Л.Голембйовського від 5 грудня 1815 р. // Главный архив древних актов в Варшаве. – Фонд Общества друзей наук. – Од. зб. 86. – Арк. 2.
7. Pamietnik Umiejetnoski Moralnych I Literatury. – Warszawa, 1830. Т. IV.
8. Swiczenia naukowe, 1818. – Т. II.

Oksana Dediu

COLLECTING ACTIVITY OF ZORIAN DOLENHA-KHODAKOVSKY IN VOLYN

The article concerns Z.Dolenha-Khodakovsky's folklore activity in Volyn' with the accent on the quantitative and qualitative condition of the song material at the beginning of the 19th century and geographical involving.

Key words: yield action, song folk-lore, ritual songs, verbal text.

Роман Нямба

РЕПЕРТУАР СКРИПАЛІВ ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКОГО ПОДНІСТРОВ'Я:
ЖАНРОВА КЛАСИФІКАЦІЯ

Стаття порушує питання жанрової характеристики репертуару традиційних скрипалів Західноподільського Подністров'я на матеріалі сіл Горошова, Вільховець, Кудринці Борщівського району Тернопільської області в контексті сучасних культуротворчих процесів.

Ключові слова: Жанрова класифікація, репертуар скрипалів, Західноподільське Подністров'я, скрипкова музика, інструментальна традиція.

Останнім часом в українській традиційній інструментальній музиці вчені все більшої уваги надають дослідженню етнорегіональних аспектів її реалізації. Це пов'язано з тим, що традиційні музиканти майже повністю перестали функціонувати, а й відповідно їхня музика забувається й активно виходить з ужитку. Тому є нагальна потреба її фіксації і документування через відсутність такого роду музичних пам'яток.

Частково ці питання порушували українські вчені-етномузикологи. Серед них А.Гуменюк [4], І.Мацієвський [8], М.Хай [9], Б.Водяний [2], Р.Гусак [6] та ін., але їхня характеристика більшою мірою лише узагальнювала цю проблематику, не маючи можливостей зупинитися на ній більш детально й опосередковано.

Мета статті – зробити жанрову характеристику репертуару традиційних скрипалів Західноподільського Подністров'я, зокрема на матеріалі сіл Горошова, Вільховець, Кудринці Борщівського району Тернопільської області в контексті сучасних соціокультурних процесів.

Жанрова класифікація є однією з найважливіших проблем народної інструментальної музики. Порівняно з вокальною, вона є найменш розробленою та не має чіткої систематизації.

Сьогодні жанрова класифікація народномузичних творів за родами та видами найґрунтовніше розроблена у праці І. Мацієвського «Жанрові угруповання в традиційній українській інструментальній музиці». Вихідною методологічною засадою цієї роботи стали положення відомого етномузикознавця Є.Гіппіуса, який визначав поняття жанру з урахуванням особливостей музичного інструмента, його строю, акустично-виразових можливостей, способу виготовлення та сфери застосування, тобто «як реалізацію функції в структурі» [7, 6].

Для охоплення усіх знаних сьогодні функційно-структурних утворень традиційної українсь-